

УДК 81'276.6

ТЕРМІНИ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ В МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

МЕЛЬНИК Н.М.

*Студентка, Інститут філології КНУ ім. Т.Г. Шевченка
Науковий керівник ХОМИЧ В.І., к.ф.н., доцент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін ВП Національного університету біоресурсів та
природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»*

У статті розглядається вищезгадані терміни та професіоналізми як невід'ємна ознака в мовленні студентів АПК.

Ключові слова: професіоналізми, жаргони, термін.

Свого часу письменник О. Гончар писав: «Мова – не просто знаряддя спілкування. Це щось значно вагомніше. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання століть, мова – це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительна діяльність народу». І це дійсно так, даним твердженням не можна не погодитись, адже суспільство завжди дбає про те, щоб його члени користувалися мовою не лише спонтанно, не тільки як даним від природи даром, а свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Мовний досвід індивідуума невіддільний від опори на літературну мову як акумулятор людських знань.

Особливості професійної діяльності людини завжди накладають певний відбиток на їх лексику. Тобто мовлення різних трудових колективів характеризується таким чином, рядом специфічних рис, що відображають детальніше членування об'єктивної дійсності у сфері їх спеціальних інтересів. До таких специфічних рис у професійній лексиці належать, наприклад, терміни, що стосуються різних гатунків сировини, виробів, їх виробничих якостей, назви знарядь виробництва та їх частин, назви трудових процесів і дій тощо.

Важливо зазначити те, що за межами відповідного професійного середовища, пересічна людина не завжди буде розуміти певні шари лексики, які притаманні певному трудовому колективу, або ж для неї вони просто не становитимуть інтересу, оскільки детальне членування тих частин об'єктивної дійсності, які вони відображають, поза ним не викликається необхідністю. Чим більше доводиться людині мати справу з різною галуззю практичної діяльності, тим інтенсивніше вона засвоює спеціальні слова, безпосередньо пов'язані з її

професійними інтересами. Саме практична зацікавленість породжує відповідну лексику.

Так, поряд із загальнонародним іменником *віл* у лексиці хлібороба донедавна вживалися десятки спеціальних слів для назви тієї ж робочої тварини в залежності від її зовнішнього вигляду, масті, робочих якостей, ходи, поведінки, віку, ігодованості, форми рогів тощо, важливих з погляду хлібороба, але зовсім не істотних для людини, далекої від сільського господарства, а саме: *багрій* – віл сіро-бурої масті; *галій* – чорний віл; *голубань* – віл, сизий, як голуб; *гостяк* – худий віл; *гулий* – віл з одним рогом; *кишель* – плямистий, кошлатий віл; *козій* – віл з загнутими назад рогами; *коцюба* – віл, роги якого виступають наперед і розходяться вгору, а кінці загнуті назовні; *мургій* – віл майже чорної масті; *рожко* – віл з гарними рогами; *смолій* – смагливий, гнідастий віл; *халабуда* – віл з великими рогами, що виступають наперед, а кінці майже сходяться; *швейнога* – віл, у якого під час ходи задні ноги зачіпаються одна об одну; *шмалько* – віл, що швидко ходить; *шуляк* – віл з загнутими назад рогами і под.

Кожна професія має свій спеціальний словник, він у цілому порівняно невеликий і складає не більше 300 слів, які вживаються для позначення використовуваних матеріалів, виробничих процесів та інструментів, але відзначається стійкістю, оскільки за небагатьма винятками, матеріали, якими користуються представники цих професій, залишилися тими ж, що й раніше.

Так, гончарі розрізняють у своїх виробках – *гличиках, горщиках, горнятках* — частини, яких звичайно не виділяє людина, не зв'язана з виробництвом гончарного посуду, як-от: *дно* — нижня частина виробу; *утір* — лінія, що окреслює дно; *пук* – середня випукла частина виробу; *вінця, криси* — верхні краї виробу; *пелюстка* — частина виробу від пука до вінця; *лавочка* — впадина під вінцями; *плечі* — верхня частина випуклості горщика; *карнизик* – виступ під вінцями у вигляді кола тощо.[5]

Вузько спеціальні слова ніби деталізують загальнонародний словник. Так, загальні поняття *човен, весло, сітка* відомі і для людей, не зв'язаних з рибальським промыслом. Але для рибалок ці поняття мають далеко важливіше значення, і тому в їх словнику, поряд з словом *човен*, уживаються назви *дуб, байдак, баркас, фелюга* — великі човни; *калабуха, тузик* — невеличкі човни тощо; в човні рибалки розрізняють *шкарми* – гнізда, в які вкладаються весла; *строп* – ремінь, яким прив'язується весло до шкарми; *банку* — поперечна дошка, на якій сидять гребці; *чордак* — передня, звужена частина човна, ніс; *переруб* – невеликий майданчик у середній частині човна; *сволочок* — дерев'яна підставка, на якій тримається переруб; *бабой* — дерев'яний виступ, до якого прикріплюють якір, парус, канат тощо. Спеціальні назви мають пристрої, на яких човен тримається на березі: *катуха* – дрючок, яким

підпирають човен на березі; *паланка* — дрючок, який підкладають під човен на березі. У веслі рибалкавиділяє *бабайку* — товстучастину, яку тримають у руках; під час веслування, *ілопасть* — широку частину весла, яку опускають на воду. Є кілька десятків рибальських назв для знарядь лову, залежно від їх величини, будови, розміру тощо. Поряд з назвами *сітка*, *невід*, у рибальському словнику вживаються ще *бродяк*, *волок*, *волочок*, *волокуша*, *галиця*, *дель*, *десятка*, *канка*, *копці*, *кукла*, *лапаш*, *матули*, *мережа*, *накидка*, *поріж*, *сороцька*, *ставник*, *ставка*, *трандста*, *фартух*. У сітці рибалка розрізняє *верхи* — верхній канат, який на корках підтримує невід у верхньому положенні; *споди* — нижній канат, до якого присаджено сіть; *боки* — бокові частини невода; *матню* — середню частину невода.

Для рибальського промислу важливе значення має погода. Від неї залежить успішний вихід у море й улов. Уважне спостереження за погодою, фіксування найменшого повороту вітру, його посилення чи послаблення зумовили вироблення специфічної рибальської термінології на означення різних атмосферних явищ, зокрема напрямку і сили вітрів. Так, наприклад, для найменування напрямку й сили вітру та інших атмосферних явищ у лексиці рибалок Приазов'я і Причорномор'я поширені такі слова: *бунаца*, *бунація* — тихий вітер, майже штиль (звідси *забунацало* — стало на погоді); *грего*, *греко* — північно-східний вітер; *карапкан* — північно-західний вітер; *левант* — штормовий північно-східний вітер; *майстро* — південно-західний вітер; *трамонтан* — північно-західний вітер; *холодник* — явище, коли повітря тепле, а вода холодна тощо [2]. Наприклад: «Одесу видко по другий бік морської затоки, це місто обдував *трамонтан*, воно височіло на березі, мов кістяк старої *шхуни*, з якої знято паруси...»; «Половчиха здумала своє дівоцтво, дівування в Очакові, хазяї *трамбаків* сваталися до неї, а що вже *шаланд*, *баркасів*, *моторок*, *яхт!*» (Ю. Яновський).

Професійний словник плотарів досить детально відображає особливості сплавних річок і плотарської праці, а також включає назви різних частин плота, напр.: «Тяжка й небезпечна праця сплавщика на гірських ріках — потоках. Вода в них холодна й різка, за кожним *скрамулком*... смерть чатує на *бокораша*, важко провести *дарабу* або ще й більший пліт — *бокор* через *гряди*, *гемери*, *кашиці*, *гуки*, не захрясти десь на *мілчаді*, попасти в потрібне річище на *розбиванці*, де потік поділяється надвоє, впити на глибін там, де знову сходяться рукави потоку, — у *збиванку*, не вдаритись об скелю» (С. Скляренко); «На воді, припнутий до стояків, погойдується величезний, на десять *підпічок* пліт. Біля важких *опачин* стали Василь Букачук, Іван Микитей і Семен Бойко. Марко Личук і Володимир Рибачок дружно скидають *швари*» (М. Стельмах).

Професійні відгалуження від загальнонародної лексики в давніх народних промислах часто накладаються на територіальні діалекти. Так, при загалом незначній різниці між ткацьким верстатом па Наддніпрянщині і в західних районах України все ж у мові існують деякі територіальні відмінності в назвах, пов'язаних з ним, тобто відмінності в спеціальній ткацькій термінології: *верстат* у гуцульських та окремих інших південно-західних говорах має назву *кросна*; відповідно до наддніпрянської назви *колесо* в деяких південно-західних говорах вживають *триб* ; відповідно до наддніпрянського слова *поперечниця* в південно-західних говорах вживають *шайда* тощо. Проте більшість ткацьких назв в українській мові спільна: *навій, підніжки, човник, штактощо*, що є свідченням більшої або меншої однотипності професійної лексики в різних територіальних говорах[10].

З професійною лексикою тісно пов'язана термінологія окремих галузей науки, техніки, мистецтва тощо, яка фіксується в спеціальних термінологічних словниках. Звичайно, ці дві групи лексики охоплюють певну кількість спільних елементів. Проте власне професійна лексика має деякі істотні особливості.

Словникові професійних говорів властива досить детальна, диференційованість назв окремих предметів і видових понять, проте в ньому, безперечно, немає назв для ширших категорій однакових або подібних явищ. Кожна назва за своїм походженням і структурою ізольована від інших, що й відрізняє професійну лексику від наукової термінології, у якій слова, що позначають близькі поняття, здебільшого творяться від спільного кореня.

Термінологічне багатство певної галузі виробництва, науки, культури є показником її високого розвитку, а володіння спеціальною термінологією є однією з ознак рівня наукової і технічної зрілості. Знання спеціальної термінології сприяє реєстрації наукових фактів, їх раціональному засвоєнню.

Зростання загальноосвітнього культурного рівня членів суспільства, широке проникнення в побут і виробництво найновіших технічних досягнень зумовили вихід багатьох термінів за вузькі межі фахового вживання й перехід їх до фонду загальнонародної лексики. Взагалі професійна і науково-термінологічна лексика є одним з важливих джерел постійного збагачення загальнонародного словника літературної мови. Широкому входженню термінологічної лексики до загальнонародного словника активно сприяє художня література, зокрема поезія, яка шляхом метафоризації розширює діапазон функціонування окремих термінів, створює умови для обростання їх новими значеннями. Проте чимало спеціальних термінів все ж

залишається лише у вузькому фаховому вжитку. Так, друкарі розрізняють близько двох десятків видів шрифту, що мають спеціальні назви, здебільшого не відомі людям, далеким від друкарської справи: (*інцидент, антиква, баскервіль, бордоні, гротеск, діамант, канон, кегль, капітель, курсив, мінйон, нонпарель, петит, сабон, цицер*). Невідомі звичайно нефахівцям і такі стоматологічні терміни, як *бікуспідат, ескаватор, екстирпація, кламер, корнцанг, крампон, кювета, моляр, шпадель, штопфер*. Здебільшого у вузькому вжитку залишаються і такі терміни з галузі архітектури, як *антамблемент, аркада, архітрав, ентасис, епістиль, канефора, капітель, каріатида, консоль, люкарна, портик, фриз, фует* і под. Такі терміни виступають у літературній мові як компоненти професійного словника, властивого їх носіям.

Вихід багатьох термінів за межі окремих галузей людської діяльності зумовлює професійне сприймання їх значень. Слово *батарея*, наприклад, у свідомості військової людини асоціюється з групою гармат або ракетних пристроїв, що складають окрему вогневу й тактичну одиницю; для електрика чи радіотехніка — це сукупність кількох гальванічних елементів, акумуляторів, конденсаторів тощо; для теплотехніка — це агрегат системи опалення приміщення. У сприйнятті мовознавця *аббревіатура* — це складноскорочене слово; музикант розуміє його як знак скорочення нотного письма замість повторного запису нот, текстів; іменник *блокада* для військової людини асоціюється з військовою операцією, яка полягає в оточенні, облозі міста чи країни військами з метою викликати капітуляцію ворога; для медика — це один із методів лікування, пов'язаний з тимчасовим відключенням певної частини периферичної нервової системи; економіст чи фахівець з міжнародного права пов'язує його з системою заходів проти держави, спрямованих до порушення її зовнішніх зв'язків, щоб примусити її виконати вимоги організаторів блокади. *Елеватор* у звичайному, нейтральному розумінні — це споруда для зберігання зерна; для лікаря-стоматолога — це один з інструментів, яким він користується при обробці хворого зуба.[10]

Специфічна лексика сучасної української літературної мови, властива окремим соціальним групам, звичайно не вичерпуються лише експресивно індиферентними професіоналізмами. Розмовне мовлення будь-якого професійного середовища завжди включає певну кількість емоційно забарвлених слів вузького вжитку, що відбивають професійну спеціалізацію носіїв мови.

Так, шофер жартівливо називає руль автомобіля *бубликом*, погану, стару машину — *корогазом*, „при важкій їзді він не їде, а пиляє: «—

Нема чого, мені плакати,— розсудливо її серйозно веде розмову шофер, - ...тут аби, встигав *бублика* крутити» (Ю. Яновський); «*Пиляю я собі на сорок кілометрів, обганяють мене різні шикунни.., посигналять, помахують руками па мій керогаз*» (О. Загребельний).

Такі слова, властиві розмовній мові певного професійного середовища, називаються професійними жаргонізмами. Лінгвістичній літературі їх іноді відносять до явищ професійного просторіччя як різновиду побутового просторіччя, тематично пов'язаного з різними групами професійно-термінологічної лексики.

Особливістю професійних жаргонізмів є відсутність системності в їх функціонуванні, лаконічна образність, здатність до проникнення в інші професійні лексичні системи, у побутове розмовне мовлення і навіть у спеціальну літературу. Професійні жаргонізми мають, які правило, експресивно нейтральні відповідники в загальнонародній мові і в професійних словниках.

Висновок: Таким чином, до професійного словника носіїв літературної мови належать не тільки вузькоспеціальні терміни, а й ті семантичні варіанти, які властиві окремим з них і виявляються у функціонуванні їх не в одній, а в кількох спеціальних сферах людської діяльності.

Культурне мовлення – невід'ємна частина індивідуального характеру людини. А для тих, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана зі спілкуванням, вона є важливою умовою успіху.

Суспільство завжди дбає про те, щоб його члени користувалися мовою не лише спонтанно, не тільки як одним від природи даним, а відомо, як зряддям найактивнішого розкриття своєї особистості.